

פרשת ויגש

חיוב תפילת הדרך

”אל תרגזו בדרך” (בראשית מה, כד)

בגמרא בתענית י, ב דרשו על הפסוק ”אל תרגזו בדרך”, אמר רבי אלעזר, אמר להם יוסף לאחיו: אל תתעסקו בדבר הלכה בלכתכם בדרך, שמא מתוך העיון בהלכה לא תשימו לב לדרכים ותרגזו עליכם הדרך.

בתלמוד ירושלמי (שבת פרק ב' הל' ו') שנינו: אמר ר' חייא בר בא, כתיב (בדברים כג, ב) ”כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע”, הא אם אינו יוצא אינו צריך ליה שמירה? אלא מיכן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה. אמר רבי אחאי בר יעקב כתיב (בראשית מב) ”וקרהו אסון בדרך”, הא בבית לא? אלא מיכן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה, וכו', אמר רבי לוי בשלשה מקומות השטן מצוי לקטרג המהלך בדרך בעצמו והישן בבית אפל לעצמו והמפרש בים הגדול.

בדין תפילת הדרך יש לעיין, מהו מקור החיוב של תפילת הדרך, האם אומרה רק מי שהולך ”בדרך” ממש כלומר שהולך ברגל, מהו אופן החיוב בהולך ברגל בנוסע ברכב או ברכבת, דין אמירת תפילת הדרך באווירון, ודין חיוב נשים ושלוחי מצוה בתפילת הדרך.

אל תרגזו בדרך

והאמר רבי אלעאי בר ברכיה: שני תלמידי חכמים שמהלכים בדרך ואין ביניהם דברי תורה ראויין לישרף, וכו'.

ויישבו את הקושיא, דלא קשיא, הא למיגרס, הא לעיוני, היינו ההוראה של רבי אלעאי נאמרה לענין שינון וחזרה על הלכות שכבר נלמדו, וכיון שחזרה אינו מצריך עיון רב אין בזה חשש ולכן חובה להתעסק בזה בדרך. אולם ההוראה של רבי אלעזר נאמרה לענין עיון בסוגיא המצריכה עיון רב, ובזה אינו טוב להתעסק בדרך שעלול לטעות בדרך. וכפי שביאר ברש"י

כששלח יוסף את אחיו לארץ כנען להביא את יעקב אביו וביתו מצריימה, אמר יוסף לאחיו בפרידתו מהם ”אל תרגזו בדרך”, ועיין במפרשים שביארו בזה כמה ביאורים.

ובגמרא בתענית י, ב דרשו על הפסוק ”אל תרגזו בדרך”, אמר רבי אלעזר: אמר להם יוסף לאחיו: אל תתעסקו בדבר הלכה בלכתכם בדרך, שמא מתוך העיון בהלכה לא תשימו לב לדרכים ותרגזו עליכם הדרך ותתעו בדרך. והקשו בגמרא: איני,

והביאו בגמ' מעשה לענין זה, רב חסדא ורב ששת הוו קאזלי באורחא, קם רב חסדא וקא מצלי. אמר ליה רב ששת שהיה סומא לשמעיה: מאי קא עביד רב חסדא? אמר ליה: קאי ומצלי. אמר ליה: אוקמן נמי לדידי ואצלי, מהיות טוב אל תקרא רע (ופירש רש"י: הואיל ואני יכול להתפלל מעומד, שהרי חבורתי עומדת, לא אקרא רע להתפלל מהלך, ואף על פי שמוותר).

ועיין בתוספות (ברכות ל, א ד"ה והיכי מצלי לה) שכתב שמעשה זה נאמר על תפילת הדרך ורב ששת אמר שיש לומר תפילת הדרך אפילו מהלך וקיימא לן כרב ששת, ומיהו בתוספתא פסק ה"ר יוסף כרב חסדא וכן רב אלפס פירש דרב חסדא עדיפא ליה טפי, שעצר ועמד ורק אז התפלל תפילת הדרך.

אופן החיוב, הולך ברגל, בספינה, במכונית, ברכבת

דנו הפוסקים אם יש לברך תפילת הדרך רק מי שהולך ממש בדרך כלומר שהולך ברגל, או אף מי שנוסע בכלי רכב (מכונית, רכבת, ספינה, וכו'), ובפרט בשאלה זו יש לברר גם אם מותר לברך בישיבה או בצורה שונה בדרך הליכתו, או האם צריך לעצור ולעמוד בתפילת הדרך.

בשולחן ערוך (אורח חיים סימן קי סעי' ד') כתב, דאם אפשר יעמוד מלילך כשיאמרנה, ואם היה רוכב אין צריך לירד. ובהגהות עטרת זקנים על השו"ע כתב, דלא עדיפא מתפלת שמונה עשרה עצמה שאינו צריך לירד, ויש אומרים שצריך לירד מאחר והיא תפילה קצרה ואינה צריכה כונה כל כך.

שם, "הא למגרס מבעי ליה באורחא, אבל במלתא דמבעי ליה לעיוני, לא".

המקור בגמרא

בגמרא בברכות כט, ב מובא: אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה (אחיו) דרב סלא חסידא, כשאתה יוצא לדרך, המלך בקונך (טול רשות מהקב"ה) וצא. "מאי המלך בקונך וצא"? אמר רבי יעקב אמר רב חסדא: זו תפילת הדרך. ואמר רבי יעקב אמר רב חסדא: כל היוצא לדרך צריך להתפלל תפילת הדרך, והיינו שאמירת תפילת הדרך היא חובה ואינה סתם עצת אליהו בלבד.

ובהמשך הגמ', מאי תפילת הדרך? יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתוליכני לשלום ותצעידני לשלום ותסמכני לשלום, ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך, ותשלח ברכה במעשי ידי, ותתנני לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי, ברוך אתה ה' שומע תפלה. אמר אביי: לעולם לישתף איניש נפשיה בהדי צבורא, ולכן יש להתפלל תפילת הדרך בלשון רבים ולבקש אף על שאר הולכי הדרכים. היכי נימא (כיצד יאמר)? יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתוליכנו לשלום וכו'.

והקשו שם, אימת מצלי (ממתי חייב להתפלל)? אמר רבי יעקב אמר רב חסדא: משעה שמהלך בדרך, אך לא בעודו בתוך העיר. עד כמה (רש"י - עד כמה מרחק מן העיר עדיין יכול להתפלל תפילת הדרך)? אמר רבי יעקב אמר רב חסדא: עד פרסה (שהוא בין 3.8 ל - 4.6 ק"מ).

ובהמשך הגמרא הקשו עוד: והיכי מצלי לה? רב חסדא אמר: מעומד, רב ששת אמר: אפילו מהלך, ואינו חייב לעצור.

בשם ומלכות בכל נסיעה שבאירון גם בנסיעה שיותר קצרה, כי אי אפשר שיהא כל כך קצרה עד כדי שלא יהיה מחוייב לברך תפילת הדרך, וכשצריך להחליף אירון לאירון אחר באמצע הדרך באותו יום שכבר בירך פעם אחת אינו צריך לברך עוד הפעם, אבל כשמחליף ביום אחר מברך שנית בשם ומלכות, (עין שם עוד שאלות ותשובות בדין אירון מסי' פג עד סי' צד).

אולם בספר נפש הרב הביא מהרב יוסף דב הלוי סולוביצ'יק בענין תפילת הדרך, שבשנים הראשונות כשנסע הלוך ושוב מבואסטון לנוא יורק, תמיד נהג לומר תפילת הדרך, אך כעבור הרבה שנים, התרגל כל כך לנסיעה באירון עד שלא היה לו חששות ופחדים כלל וכלל, ובכחאי גוונא שאין להנסע פחד כלל מהנסיעה, היה תופס הרי"ד דלא שייך כל הענין דתפילת הדרך שנתקנה בתורת תפילה בעת צרה, אשר לפי דברי הרמב"ן בספר המצוות (בהשגותיו למצוה ה') יש לה דין מיוחד כשלעצמה, שהרי כל הדרכים בחזקת סכנה הן. אך בנוסע בדרך, ואינו מרגיש שום סכנה ופחד כלל וכלל מפני שהורגל לכך, אזי אי אפשר לומר בכחאי גוונא דכל הדרכים בחזקת סכנה, ושוב אין דינה כתפילה בעת צרה, אשר על יסוד זה בנויה כל עיקרה של תפילה זו, אזי ממילא אין בכחאי גוונא מקום לאומרה כלל.

גדר "דרך" לחיוב תפילת הדרך

בספר אהלך באמיתך (פרק ט' הערה ז') הביא מה שידוע בשם הגר"י ראזין זצ"ל מדווינסק, שאין לברך תפילת הדרך על טיסה באירון, והוכחתו מהגמרא בחולין

ועיין גם במשנה ברורה (סימן קי ס"ק כב - כג) שכתב, דאם עיכוב עמידתו יטרידו מותר לומר במהלך או במיושב, כיון שירידתו ועלייתו טורדתו, אלא יעמיד הבהמה מלילך אם אפשר לו שאם ירכוב הרי הוא כמהלך והוא הדין ליושב בעגלה שאין צריך לירד אלא להעמיד הסוסים אם אפשר לו.

בערוך השולחן (או"ח סי' קי סעי' יא) כתב: דכן כשיושב בקרון לא הטריחוהו לירד ויאמרנה בישיבתו בקרון ואם בקל להעמיד הסוסים נכון לעשות כן, והנוסעים בעגלות של מסילות הברזל יאמר בעמידה כי בשם בנקל לעמוד, וכן בנסעו בספינות גדולות. ופשוט הוא דצריך לומר תפילת הדרך בנסעו על הים או בנהרות או במסילות הברזל ואם ירצה להוסיף שם עוד תחנון ובקשות הרשות בידו אבל תפילת הדרך שבגמ' מחוייב לומר בכל מין נסיעה שהוא.

תפילת הדרך בטיסה באירון

בשו"ת באר משה (חלק ז' בקונטרס עלעקטריק סימן פג) כתב להלכה שהנסע באירון מתחייב כל אחד ואחד לומר תפילת הדרך בשם ומלכות, ומי שאינו מברך מבטל ברכה הצריכה ועונש ביטול ברכה בידו, וכבר נדפס משמו של האדמו"ר מגור זצ"ל תפילה שיאמרו כשטסים באירון נוסף על תפילת הדרך ומה טוב לאמרו.

וכן בשו"ת באר משה (חלק ז' סימן קיד) נשאל כמה שאלות בענין טיסה באירון, ביניהם: הטס באירון אם אומר תפילת הדרך, ואיך משערין שיעור פרסה, והשיב בין דבריו שבודאי מחוייב לומר תפילת הדרך

לומר פשוט לענין תפילת הדרך שהוא באויר גם כן נקרא דרך סתמא, ושפיר יש לברך תפילת הדרך.

וכן בשו"ת עטרת פז (או"ח סימן י הערה ז) דן האם יש לומר תפילת הדרך על נסיעה במטוס והביא שמדברי הגמרא הללו מתבאר דהנוסע באויר לא קרי ליה "דרך", ובאמת מהאי טעמא סבירא ליה להגאון הרוגצ'ובר דהנוסע באוירון אינו צריך לברך תפילת הדרך, דהיות ולפי דברי הגמרא בחולין קלט, ב דנסיעה באויר לא מקרי "דרך" אלא "דרך נשר", והכא מקרי "תפילת הדרך" לכן אין לברך ברכה זו על נסיעה באוירון.

ועיין בשו"ת יחו"ד (ח"ב סי' כו), שעמד לחלוק על דברים אלה משום דהטור והשו"ע (באו"ח סי' ריט, ס"א) כתבו "הולכי מדברות" צריכים לומר ברכת הגומל, ואילו היה חילוק בהלכה בין הליכה ביבשה לטיסה באויר, לא היו נמנעים מלהזכיר לשון "דרך" כדי ללמד שבנסיעה באויר אין צריך לברך ברכת הגומל.

והוסיף שם שלשאלה זו נזקק כבר הרוגצ'ובר ופסק שנסיעה באויר אינה מוגדרת כ"דרך" אלא כ"דרך נשר" ולכן לא ניתן לומר עליה תפילת הדרך. ואולי יש לדייק מלשון השו"ע בהלכות ברכת הגומל שגם לנסיעה באויר יש גדר של דרך, כיון שהשו"ע מחייב את כל הולכי מדברות בברכת הגומל, והלשון "הולכי מדברות" מורה שאין הדבר תלוי בדרך אלא באדם, כלומר כל מי שעוברת עליו סכנה בהילוכו צריך לומר הגומל. ומכאן רצה להסיק ביחו"ד שצריך לומר תפילת הדרך על טיסה במטוס.

קלט, ב לענין שילוח הקן, דכתיב ביה "כי יקרא קן ציפור לפניך בדרך", שהקשו בגמרא: אלא מעתה מצא קן ציפור בשמים דכתיב "דרך נשר בשמים" הכי נמי דחייב בשילוח? ומשני שאינו חייב אז בשילוח הקן כיון שנקרא "דרך נשר", אך "דרך" סתמא לא איקרי.

ומבואר כי טיסה באויר אינה "דרך" סתמא, ואם כן כשאמרו היוצא "לדרך" יתפלל תפילת הדרך, כוונתם רק על היוצא לדרך סתמא, ולא על טיסה באויר שאינה "דרך" סתמא.

ושם העיר על דבריו, שקשה להאמין שדברים אלו יצאו מפי הגר"י ראזין זצ"ל הלכה למעשה, לפי שאף אם ממעטים "דרך נשר" משילוח הקן מטעם שאינה "דרך" סתמא, היינו משום שכתוב בתורה תיבת "דרך", ואם כן הכוונה על דרך סתמא, כפי שדרשו חז"ל כך בכמה מקומות, למעט כל מה שיש לו שם לויי (כמו "דרך נשר" שאינו סתם "דרך" לדין שילוח הקן), ואינו נקרא סתמא כך, ולא מצינו לדקדק כך בלשון חז"ל התנאים והאמוראים שבהזכירם איזה דבר יהיה כוונתם רק על מה שנקרא כך סתמא, ולא על מה שנקרא כך בצירוף שם לויי.

ובפרט שהרי אמרו בגמרא ביבמות סב, ב חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהוא יוצא "לדרך", ונפסק בשו"ע (אבן העזר סי' עו סעי' ד'), וכי נאמר בזה שהיוצא לדרך באוירון אינו בכלל חיוב זה משום ד"דרך אויר" אינו נקרא "דרך" סתמא, והרי בגמרא הובא כבר הטעם שהוא משום שהאשה משתוקקת על בעלה בשעה שהוא יוצא לדרך, ואיך אפשר לחלק בזה, ובודאי נראה

ועיין עוד בזה בשו"ת באר משה (קונטרס עלקטריק חלק ז' סי' קיד אות ב') שכתב שהגם שנכון לומר תפילת הדרך מעומד ככל ברכות של מצוה, באירון שאי אפשר לעמוד יברך בישיבה לכתחילה כמו בבאסעס ובמכונית.

וראה בתשובות והנהגות (חלק ג' או"ח סי' עו) שכתב דהנכון הוא אם נוסע ברכב פרטי או במונית לעצור ולירד מהרכב ולעמוד ולומר תפילת הדרך, וזהו לכתחילה, והביא שכן שמע שזהו סגולה נפלאה להנצל מתאונות דרכים וחיות רעות, ויש להשתדל לעשות כן.

תפילת הדרך בשם ומלכות

בשו"ת שבט הלוי (חלק י' סימן כא אות א') הביא מה שהציע תלמיד חכם אחד, שדעתו דבזמן הזה אין לברך תפילת הדרך בברכה עם הזכרת ה', היות שבהרבה דרכים ישנם ישובים סמוך לדרכים בתוך פרסה לדרך והלא נפסק שבהגיע לתוך פרסה לעיר שוב לא יכול לברך, והישובים כהיום צמודים שכיוצא מעיר אחת מפרסת העיר שוב הוא תוך פרסה ליד עיר אחרת בארץ. **אך** הוא עצמו לא נראה לו כך, שהרי תוך פרסה לא מוזכר רק כשיוצא מעירו והוא עדיין תוך פרסה לעירו שעדיין לא חל עליו חיוב ברכה זו, דתוך סמוך לעיר לא שכיחי חיות ולסטים, וכן בגמר הליכתו וכבר מסיים והוא מגיע למטרה שלו שוב לא שייך לברך עוד. אבל כשהוא הולך על אם הדרך וסמוך לכביש הדרך או הנסיעה ישנם ישובים תוך ד' מילים שיעור פרסה והוא עובר במעוף על ידם, והוא באותם סכנות דרכים דשייכים בזמן הזה כמו תאונות

תפילת הדרך במטוס בעמידה או בישיבה
בספר תורת הדרך (להגר"מ גרוס שליט"א חלק התשובות סי' כ') נשאל בענין תפילת הדרך במטוס בישיבה או בעמידה, והביא שם את דברי הרבינו יונה בברכות ל, ב שכתב בענין מיטרד שהוא שתתבלבל דעתו ולא יוכל לכיין, וירידה מחמור והוא הדין מעגלה בודאי יש בזה טרדה כיון שיש בזה טרחה, מה שאין כן ירידה ממכונית אין בה כל קושי, וגם בכהאי גוונא דהוי חם ובמכונית יש מאורר או מזגן לא חשיבא לסיבה דמיטרד מחמת הנסיעה. אך בעיקר דינא צריך עיון, דהרי מבואר בהלכות תפלה דבזמן הזה לא מכוונים, ואם כן איך סיבת חסרון כוונה יהא טעם למניעה מלקיים מצותו לכתחלה במעומד.

וכתב שם עוד, דנראה שבנסיעה במטוס הוי כקרן ועגלה דנצרך לעמוד בו דלא גורם טירדה, וגם כשעל ידי עמידתו יהא כנגד שער באשה, מכל מקום בעצימת עינים מהני בזה לכתחלה כמבואר במשנה ברורה (ריש סי' עה). וכל זה בימות החורף, אבל בקיץ דאיכא גילוי במקומות הנצרכים כיסוי אף כשהוי רק ספיקא אין לעמוד ולסמוך על עצימת עינים, דאינו אלא במקום דאי אפשר כמבואר במשנה ברורה שם, וכיון שסגי מדינא בתפילת הדרך בישיבה אין לו לעמוד. ואין צריך לילך לאומרו בתחלת המטוס דזה כבר חשיב למיטרד, אמנם בשעת המראת המטוס שקשה העמידה וגם הממונים אין נותנים לעמוד, והוא כבר תחילת הדרך, יש לאומרו בישיבה ולא להמתין עד שיסע ביותר ויוכל לעמוד, דעדיפא עיקר קיומו משעה שנתחייב יותר מענין דלכתחילה שהוא בעמידה.

והאמת שפירושו של בה"ג מבואר היטב בלשון הגמרא. אך לעומת זאת עדיין יש לדון בפירושו של רש"י, שמדוע יש לומר את תפילת הדרך דווקא תוך כדי הפרסה הראשונה של ההליכה, והרי אם עוד נותרה כברת דרך משמעותית בהליכתו, מדוע שלא תיאמר תפילת הדרך גם אחר כך.

אכן כתב הרא"ש (סי' יח) דנראה פירוש הלכות גדולות עיקר אם יש לו עדיין ללכת הרבה למה לא יברך. אבל כשיש לו ללכת פחות מפרסה בקרוב לעיר לא הוי מקום סכנה ואין צריך לברך.

ובהבנת שיטת רש"י נחלקו הראשונים, רבנו יונה (בברכות כ, א ד"ה משעה) פוסק שדברי רש"י הם רק חומרה לכתחילה: עדיף להתפלל תפילת הדרך בתוך הפרסה הראשונה, אך אם הנוסע התעכב או שכח, יכול הוא לאמרה גם מאוחר יותר. אולם הרא"ה, מבין את דברי רש"י כפשוטם, שאם לא אמר תפילת הדרך בפרסה הראשונה - שוב אינו יכול לאמרה.

יישוב שיטת רש"י

בפני יהושע בברכות ל, א הביא את דברי רש"י שאין לברך לאחר שהלך פרסה, והביא מה שהקשו כל הפוסקים והמפרשים עליו, דמה סברא יש בזה דלאחר שהלך פרסה לא יתפלל עוד תפילת הדרך אף שבדעתו לילך עוד כמה פרסאות, לכן פסקו כולם דלא כרש"י אלא כפירוש הלכות גדולות.

מכל מקום כתב בפני יהושע ליישב את שיטת רש"י שדבריו נכונים וברורים ונימוקו עמו, דטעמא רבה איכא לומר

השכיחים כל כך בעוונותינו הרבים, וכהאי גוונא אריכות דרך זה הוא הגורם לתפילת הדרך.

וראה במשנה ברורה בביאור הלכה (סי' קי) שנסתפק בכזה והניח בצריך עיון, וכתב השבט הלוי שבעניונו מסתימת הפוסקים נראה כמפורש דחייב בתפילת הדרך וגם טעמא דמסתבר הוא.

ממתי חייב לומר תפילת הדרך

בגמרא בברכות ל, א הקשו: אימת מצלי? אמר רבי יעקב אמר רב חסדא, משעה שמהלך בדרך. עד כמה? אמר רבי יעקב אמר רב חסדא: עד פרסה. והנה רש"י הביא מחלוקת בינו לבין הבה"ג בהבנת קושיית הגמרא ותירוצה. לשיטת רש"י קושיית הגמרא "עד כמה" הכונה עד כמה זמנה להתפלל, וזו מתרצת הגמרא: עד פרסה - אבל לא לאחר שהלך פרסה.

ולפי שיטת הבה"ג קושיית הגמרא היא, עד כמה יבקש לילך שיהא צריך להתפלל? וזו עונה הגמרא: עד פרסה - אפילו אין לו לילך אלא עד פרסה יש לו לומר תפילה הדרך, אבל דרך פחות מפרסה אין להתפלל תפלה זו.

ובהבנת דברי הבה"ג נראה לומר שהגמרא קובעת שרק במרחק שהוא לפחות פרסה הוא המחייב תפילת הדרך (ובאמת אמירת תפילת הדרך בפרסה ראשונה אינה מעכבת), ואילו רש"י מפרש שהגמרא שואלת עד איזה שלב בהליכה ניתן להתפלל תפילת הדרך, ועל זה הגמרא משיבה שתפילת הדרך חייבת להיאמר בתוך הפרסה הראשונה של ההליכה, ולאחר שכבר הלך פרסה שוב אין יכול לאמרה.

בדרך ובלבד שלא הגיע תוך פרסה הסמוכה לעיר שרוצה ללון בה, משם ואילך יאמר אותה בלא ברכה.

וביאר בבית יוסף (שם) דהטור תפס עיקר כפירוש בה"ג וכמו שהסכים הרא"ש ולכן כתב שאין לאמרה אלא אם כן יש לו לילך פרסה, וכן אם שכח מלאמרה יאמר אותה כל זמן שלא הגיע תוך פרסה הסמוכה לעיר שרוצה ללון. ומשמע להטור דהא דאמרינן בגמרא "עד כמה, עד פרסה" לומר דבפחות מפרסה לא, היינו לומר אותה בברכה, אבל אם רוצה לומר תפילה זו בלא ברכה הרשות בידו, וכן כתוב בכל בו (סימן פז) ובהגהות מיימוניות (בפ"י מהלכות ברכות) בשם סמ"ק (סי' יא עמ' יג).

וכן בשולחן ערוך (אורח חיים סימן קי סעיף ז) כתב, שאומר תפילת הדרך "אחר שהחזיק בדרך", ואין לאמרה אלא אם כן יש לו לילך פרסה, אבל פחות מפרסה לא יחתום בברוך, והגיה הרמ"א שלכתחילה יאמר אותה בפרסה ראשונה, עכ"ל. אולם למעשה יש שיטות שונות מתי הזמן המדוייק לאמירת תפילת הדרך.

שיטה ראשונה, שלא לומר תפילת הדרך בתוך עיבורה של עיר, מובא במגן אברהם (שם ס"ק יב) שכתב: שאומר הברכות בדרך דעל כל פנים אסור לאמרה עד שהחזיק בדרך. ושם (בס"ק יד) כתב במה שצריך לומר תפילת הדרך "אחר שהחזיק בדרך", דלא יאמרו בתוך עיבורה של עיר, דהיינו בתוך ע' אמה ושירים מן העיר דעיבורה דמתא כמתא. וראה בשונה הלכות (שם סעי' י') שכתב שלא יאמרנה עד שיצא מן העיר שבעים אמה ומעט יותר לאחר

דלאחר שהלך פרסה הוחזק בדרך מקרי, אם כן הא אמרינן להדיא בעירובין סה, א דהבא מן הדרך אל יתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו, אם כן כל שכן הכא כיון שכבר הוחזק בדרך ורוצה להפליג עוד בדרך, אם כן פשיטא שאין דעתו מיושבת עליו, שכל הדרכים בחזקת סכנה, ולכן אין לו להתפלל, כדאמרינן נמי התם להדיא דכל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל, משום שנאמר "בצר אל יורה". ולפי זה מהאי טעמא אין לחלק בין תפלה גמורה לשארי תפלות אפילו קצרה כמות שהיא, כן נראה בטעמא דרש"י.

ושיטת החולקים אפשר דמשמע להו דלהך תפלה דתפילת הדרך הוי שפיר דעתו מיושבת עליו כיון שעיקר תפילתו בשביל תקנה זו וכדכתיב "ביום צרתי אקראך ותענני".

ונראה לומר טעם לדברי רש"י, שכן מצינו בדברי המאירי שכתב: דיש מפרשים שאם לא בירך ביציאתו מברכה עד פרסה, משם ואילך אין זה נמלך בקונו, ואינה אומרה, עכ"ל. והנה לדעת המאירי, אם התפילה אינה נאמרת בתחילת הדרך אין היא בכלל "המלך בקונך", והיינו שהבין זאת המאירי בדבריו של אליהו לרב יהודה שהובאו בתחילת הסוגיא, ואף רואה בהם מקור לשיטת רש"י.

לאומרה אחר שהחזיק בדרך

בטור (אורח חיים סימן קי) כתב: דיש לומר את תפילת הדרך אחר שהחזיק בדרך ואין לאמרה אלא אם כן יש לו לילך פרסה אבל בפחות מפרסה לא יחתום בברוך. ואם שכח מלאמרה יאמר אותה כל זמן שהוא

לעטרת זקנים לומר שאף שהכין את עצמו לילך בדרך ועדיין לא הלך יש לומר תפילת הדרך.

וביאר במשנה ברורה (שם ס"ק כט) שלא יאמרנה כשעדיין הוא בתוך העיר שדר בה אף שמכין עצמו לצאת לדרך ועיבורה של עיר דהיינו שבעים אמה ומעט יותר סמוך לעיר לאחר שכבר כלו כל הבתים הרי הוא כתוך העיר, והט"ז מתיר אפילו בתוך העיר משעה שגמר בלבו והכין עצמו לצאת, אבל האליהו רבה והפרי מגדים ושאר אחרונים חולקין על זה, והסכימו דלכתחילה יש ליזוהר שלא לעשות כך אך בדיעבד יש לסמוך על דבריו. וכל זה בתחילת יציאתו מביתו אבל כשהוא לן בדרך יוכל לומר תפילת הדרך בבוקר כשמכין עצמו לצאת אפילו כשהוא עדיין בעיר דכבר החזיק בדרך.

ועיין בתשובות והנהגות (חלק א' או"ח סי' קצט) ששמע בשם רבינו החזון איש, שראוי היה היום בימינו לברך תפילת הדרך אפילו אם נוסע בעיר לפי שהסכנה קרובה, אלא שלא נוכל לשנות מאבותינו שלא התפללו אלא כמו שתיקנו חז"ל כשיוצא מן העיר, ולכן מיד כשמגיע לכביש ראשי חוץ לעיר שיוצאין ממנו לעיר אחרת אף שלא הרחיק עוד מעיבורה של עיר יתפלל תפילת הדרך. והביא שם ששמע מעד נאמן שכך נהג הגר"י קנייבסקי זצ"ל.

עוד כתב שם, שלא ימתין באמירת תפילת הדרך עד מקום שאין רואים יותר בתים כלל, כיון שלפעמים זהו יותר מפרסה ובזה לשיטת כמה מגדולי הראשונים אינו מברך עוד תפילת הדרך כלל לפי שהרחיק מעירו

שכלו כבר כל הבתים, והוא ארבעים ואחד מטר, לפי שיעורים של תורה.

שיטה שניה, שיש לומר תפילת הדרך אפילו בעיר, מובא בט"ז (שם ס"ק ז') שכתב, שלא יעכב מלומר אותה אחר פרסה ראשונה ויכול לומר אותה אפילו בעיר קודם שיוצא לדרך, ומה שכתב השולחן ערוך שיש לומר תפילת הדרך "אחר שהחזיק בדרך" פירוש, שיהיה מוחזק בודאי לילך. והביא הט"ז שראה לקצת מקפידים שלא יאמר אותה עד שהוא דוקא חוץ לעיר על השדה ואין לזה שורש ועיקר מכל הפרושים והרי מהר"מ היה מתפלל אותה בבוקר ביום שרצה ללכת בדרך. ומכל מקום נראה טעם למה שמתפללין אותה חוץ לעיר הוא משום שאז יאמר אותה עם אחרים וזכות דרבים עדיף.

ועיין בשערי תשובה (שם ס"ק ט') שהביא מספר שער יוסף על הוריות שכתב, שכבר יכול לברך אחר שיוצא מפתח ביתו ללכת בדרך אף שעדיין נמצא בעיר, ובשבות יעקב (ח"ב סי' מו) הביא דברי האליהו רבה והכריע שבתחילת יציאתו מביתו עדיין אין לו לברך עד שמהלך בדרך, אבל כשכבר הוא במלון מתפלל קודם שיוצא לדרך, ועל כל פנים הביא האליהו רבה שיוצא בדיעבד כשאומר תפילת הדרך בביתו והחזיק לילך בדרך אף ביום הראשון. ועיין בהגהות חתם סופר (סימן קי) שהביא מהאליהו רבה שכתב, שכשהוא במלון יכול לאומרה בבוקר עם ברכת השחר במלון.

ועיין בעטרת זקנים (שם) שכתב על מה שאמרו שאומר אותה "אחר שהחזיק בדרך", שיש מפרשים לאפוקי שלא יאמר אותה מיד אחר שיוצא מן העיר, אך נראה

לומר תפילת הדרך אלא אם כן יש לו לילך פרסה שהוא מהרא"ש, ולכאורה לפי זה אפילו אם יש לו ליסע פרסה ביחד, אך שהוא נוסע הפרסה דרך איזה עיר או שידוע שאיזה עיר קרובה בצד דרך נסיעתו בתוך פרסה גם כן לא יאמר תפילת הדרך בחתימה דהא ליכא מקום סכנתא. ואפשר דלא פטרו רק אם כל דרך נסיעתו היה פחות מפרסה, ומה שאמר אחר כך בשו"ע "ובלבד שלא הגיע תוך פרסה הסמוכה לעיר שרוצה ללון בה, ללון בה" שאני התם דמה שהלך כבר ליכא לאיצטופי לחייבו על ידי זה, ומה שיסע למחר נסיעה אחריתא היא, מה שאין כן בעניננו וצריך עיון.

המרחק המחייב תפילת הדרך בכביש ירושלים - תל אביב

הנה נחלקו לענין תפילת הדרך מהו המחייב, האם הקובע הוא מרחק הנסיעה או זמן הנסיעה הוא הקובע לחיוב תפילת הדרך, ובזה דנו בפוסקי האחרונים בענין אמירת תפילת הדרך בכביש ירושלים - תל אביב.

בשו"ת מנחת שלמה (תנינא ב - ג סימן ס') נשאל מן הגרש"ז אוירבך זצ"ל האם יש לומר את תפילת הדרך על נסיעה בכביש ירושלים - תל אביב וזו תשובתו: מתל אביב לירושלים, לעניות דעתי לגמרי פטור, שהרי צריך להיות מקום של שתי פרסאות בלי ישוב, ותודה לה' שמיושב. אולם במקומות שיש ישוב ערבי הואיל וכעת הם אויבים יש לחושבו כמקום לא מיושב.

ובנוגע לשיעור, מקובל לענין זה לחשוב לפי המרחק של השטח ולא לפי זמן הנסיעה. ובעיקר הדבר מסופקני דבאותם

פרסה, ועוד שעיקר הברכה היא בתחילת היציאה לדרך כמובא בגמרא בברכות כט, ב.

עד מתי אפשר לומר תפילת הדרך

בשולחן ערוך (אורח חיים סימן קי סעיף ז') כתב, שאם שכח מלאומרה, יאמר אותה כל זמן שהוא בדרך, ובלבד שלא הגיע תוך פרסה הסמוכה לעיר שרוצה ללון בה, ומשם ואילך יאמר אותה בלא ברכה.

ובמשנה ברורה כתב (שם ס"ק ל') שיש לזהר לכתחילה תיכף כשמתחיל לנסוע לברך ברכת תפילת הדרך וכמו שכתב הרמ"א בסמוך דלכתחילה יאמר אותה בתוך פרסה ראשונה, ובדיעבד יברך עד לבסוף כל זמן שיש לו עדיין פרסה אחת ליסע על המסילה, עכ"ל. ובספר אשי ישראל (עמ' תקפו) הביא מהגר"ח קנייבסקי שליט"א דהכא לא מוסיפים שבעים אמה על שיעור פרסה וכמו שיצא לדרך.

ושיעור פרסה כתב במשנה ברורה (שם ס"ק לא) שהוא ח' אלפים אמה דמיל הוא אלפים אמה, ופרסה הוא ד' מילין. אבל פחות מכאן אינו אומר, ולכן כשאחד בא מן הדרך בתוך פרסה מנהג העולם שלא ליתן לו שלום דאין זה מקרי בא מן הדרך דהא אין אומר תפילת הדרך. ובתוך פרסה אין צריך לומר, ואפילו אם בדעתו ליסע עוד אחר כך כמה פרסאות מעיר זו הוא נסיעה בפני עצמה והשתא הוא על כל פנים פחות מפרסה וליכא סכנה. ועיין בשונה הלכות (סי' קי סעי' יא) שכתב ששיעור פרסה הוא כחמישה ק"מ פחות שלישי (על פי שיעורין של תורה).

ועיין עוד בביאור הלכה (שם) שהביא מה שכתב במשנה ברורה הטעם שאין

ועיין במשנה ברורה (או"ח סימן קי ס"ק ל') שכתב שהקובע הוא מרחק הנסיעה, וז"ל: פחות מפרסה בקרוב לעיר אינו מקום סכנה מן הסתם אם לא שמוחוזק לן באותו מקום שהוא מקום סכנה אז יש לברך תפילת הדרך בכל גונוי. ואין חילוק בין הולך בספינה להולך ביבשה (א"ר), ולפי זה גם הנוסע על מסילת הברזל יש לו לברך תפילת הדרך אפילו אם נוסע רק פרסה. ולפי זה יש לזוהר לכתחילה תיכף כשמתחיל לנסוע לברך ברכת תפילת הדרך וכמו שכתב הרמ"א בסמוך דלכתחילה יהדר תוך פרסה ראשונה ובדיעבד יברך עד לבסוף כל זמן שיש לו עדיין פרסה אחת ליסע על המסילה.

אמנם עיין בשו"ת זכרון יהודה (או"ח סי' מב) שכתב, שבזמן שנוסעים במסילת הברזל או אוטו לא יברך אלא אם שוהה בדרך שיעור הילוך פרסה, ולכן מי שאינו נוסע פרסה לא יברך, וכן הנוסע מירושלים לבני ברק או להיפך שאין שוהין שיעור פרסה בדרך לפי זה לא יברך. אמנם מנהגינו לברך שהדרכים מסוכנים, ומכל מקום הנמנע יש לו על מה לסמוך.

שיעור פרסה בכלי רכב

בשו"ת שבט הלוי (חלק י' סימן כא אות ב') הביא מתשובות זכרון יהודה (או"ח סי' מב) שנושא ונותן אם היום שאפשר ללכת במסילת הברזל ובמכונית אם גם כן השיעור כפרסה או אנו חושבים שיעור פרסה בזמן, כאשר נסתפקו גדולי אחרונים לענין שמועה רחוקה עד עשרה פרסאות (ביו"ד סי' שעה סעי' ח'), וכהאי גוונא בגמרא בפסחים צד, א לענין דרך רחוקה ויכול לבא על ידי סוסים ופרדים עיי"ש, ובעל זכרון

הכבישים ובאותם הזמנים שכלי רכב מצויים, וכל שכן אם יש גם פקוח של משטרה ניידת יתכן שטוב לברך בלי הזכרת החתימה, אך זה חידוש.

המבואר לדעת הגרש"ז שאין חובה לומר תפילת הדרך על נסיעה בכביש תל אביב - ירושלים, מאחר שבימינו ברוך ה' לאורך כל הכביש יש ישובים. הגרש"ז קובע שהמדד לדרך המחייבת בתפילת הדרך הוא המרחק ולא הזמן, כלומר, כל דרך שיש בה שתי פרסאות ללא ישוב מחייבת בתפילה. בסוף דבריו מבאר הגרש"ז שגם בכבישים שבהם אין רצף ישובים, בימינו אין לברך, מאחר שמשטרה מפקחת על הדרכים וישנה תנועה רבה בכביש, ולכן ניתן לומר את הברכה ללא הזכרת שם, אולם הוסיף שזה חידוש לדינא.

אולם בשו"ת יב"א (כרך א' סימן יג אות ז') חולק על שיטת מרן הגרש"ז וכותב: ידידי הרה"ג המנוח ר' עמרם אבורביע ז"ל בספרו נתיבי עם (סי' קי) העיד שהמנהג בארץ ישראל לומר תפילת הדרך בנסיעה ברכבת או במכונית רק כששוהים שיעור פרסה, דהיינו שעה וחומש, אבל בפחות משיעור זה אפילו יש כמה פרסאות במהלך רגלי אין מברכים, עיין שם. עכ"ד.

ולדבריו שיעור פרסה המחייב תלוי בזמן ולא במרחק. המשמעות של קביעה זו שאין לומר תפילת הדרך אם הנסיעה קצרה משעה וחומש, לעומת זאת על פי הגרש"ז על נסיעה של שתי פרסאות מרחק ניתן לברך, ואינו תלוי בזמן הנסיעה כלל.

מסוים, נשאר באותו המקום במשך כל היום (ואפילו ישן בו בינתיים) ולעת ערב יוצא שוב לדרך? האורחות חיים פוסק שגם במקרה כזה יש לומר רק תפילה אחת.

והאמת שלפי ההבנה הפשוטה של תפילת הדרך יש מקום לחלוק על דעה זו, כיון שדרך חדשה טומנת בחובה סכנות חדשות, ועל כן ראויה כל דרך לחייב תפילה משל עצמה. אולם לפי הבנת רש"י, שהתפילה היא בקשת רשות מהקב"ה לצאת לדרך, יש מקום לומר כי די בנטילת עצה ורשות פעם אחת ביום, וכשם שאנו אומרים רק פעם אחת ביום "שלא עשני גוי", כך גם ניתן להסתפק באמירת תפילת הדרך פעם אחת ביום, ואף אם אנו יוצאים לדרך מספר פעמים באותו היום.

אכן נפסק בשולחן ערוך (אורח חיים סימן קי סעיף ה') שאין צריך לומר תפילת הדרך אלא פעם אחת ביום, אפילו אם ינוח בעיר באמצע היום. אבל אם דעתו ללון בעיר ואחר כך נמלך ויצא ממנה לעבור חוצה לה או לשוב לביתו, צריך לחזור ולהתפלל תפילת הדרך פעם אחרת.

וביאר דבריו במשנה ברורה (שם ס"ק כה) שאין צריך לומר תפילת הדרך אלא פעם אחת ביום, אפילו אם ינוח בעיר באמצע היום, דהיינו שמתעכב שם איזה שעות כדי לנוח ואחר כך חוזר והולך לדרכו כיון שכשנח בעיר דעתו היה לחזור ולילך, אין צריך לחזור ולברך. אך אם דעתו ללון בעיר ואחר כך נמלך ויצא ממנה לעבור חוצה לה או לשוב לביתו, צריך לחזור ולהתפלל תפילת הדרך פעם אחרת דהוי היסח הדעת. וכל שכן אם לן בדרך

יהודה דן קצת בזה ולבסוף מסיק דכל הלוך בזמן פרסה שהוא בערך שעה ורובע, לא יאמר תפילת הדרך בשם ומלכות אפילו הולך למרחקים.

אולם תמה השבט הלוי על דבריו, כיון שבנושא זה פשוט דלא מחשבינן לפי הזמן רק קרבת העיר פרסה כפשוטה, דהלא בזמן הזה שהולכים גם עם אוירונים דאפשר ללכת למדינת הים רחוק תוך שעה וקצת יותר וכי זה סיבה לפטור מתפילת הדרך, הלא פשוט כי על ידי אורך המקום עד שמגיע למטרה נתארך גם זמן הסכנה וצריך תפלה, והבעל זכרון יהודה הרגיש בהבדל זה אבל מדחה לה בלי טעם מתקבל על הלב, ועל כן פשוט דגם תוך זמן הלוך פרסה והולך במכונית או אוירון שצריך לברך כהלכה.

בשו"ת באר משה (שם בקונטרס עלעקטריק חלק ז' סימן קיד אות ד') כתב ששיעור פרסה בטיסה באוירון נעשה ברגע, וברכת תפילת הדרך שפיר יכול לברך בשעה שהאוירון מתחיל לרוץ על הארץ לצורך לעלות באויר.

וכן כתב בספר אמת ליעקב (או"ח סי' קי) שהנוסע באוירון אומר תפילת הדרך בשעה שהמטוס עדיין על הקרקע בזמן שמתחיל לנסוע במהירות על מסלול שדה התעופה.

פעם אחת ביום בדרך כלל

האורחות חיים (הלכות ברכות אות סב) מביא פסק נוסף, שהנוסע פעמים מספר במשך היום, אין צורך לומר יותר מתפילה אחת, גם אם בפועל יש מספר יציאות לדרך, וכולן נכללות באותה הנסיעה. אולם מה הדין כאשר אדם נוסע למקום

קבע אפילו תחת כיפת השמים, צריך מחר לברך עוד פעם, אף מי שממשיך לנסוע יומם ולילה כמו באניה וכדומה פסק המשנה ברורה (בסימן קי"ק כד) שצריך לברך כל יום. אך כדי לצאת מספק נהוג לכלול את התפלה בתוך ברכת "שמע קולנו" שבלאו הכי חותם בשומע תפלה.

בספר אמרי נעם (בברכות שם) הביא שפסק הגר"א דמי שהולך בספינה אין אומר תפילת הדרך אלא פעם ראשון, ואפילו פחות מפרסה משום דהן מהלכין תמיד, לכך אין צריך לברך בכל יום ויום, ואצלם אפילו פחות מפרסה סכנה הוא. (עי' ט"ז סי' קי"ק ו' ובאליהו רבה שם ס"ק טו). אבל ביבשה אם לן במלון בלילה צריך לברך בבוקר. (והוסיף שם דהאינדא דאין מקפידין כלל מליסע בלילה, ואין עומדים במלון רק עד זמן שיגמרו הסוסים אכילתן, ותיכף אחר כך נוסעים לדרכן, ועל כן היום והלילה שוין, ואין צריך לברך רק בפעם ראשון, כי אין מסיחים דעתם מן הנסיעה תמיד עד שיגיעו למחוז חפצם).

האם רגילות פוטרת

בספר נפש הרב הביא מהרב יוסף דב הלוי סולוביצ'יק בענין תפילת הדרך, שבשנים הראשונות כשנסע הלך ושוב מבואסטון לנוא יורק, תמיד נהג לומר תפילת הדרך, אך כעבור הרבה שנים, התרגל כל כך לנסיעה באוירון עד שלא היה לו חששות ופחדים כלל וכלל, ובכהאי גוונא שאין להנסע פחד כלל מהנסיעה, היה תופס הרי"ד דלא שייך כל הענין דתפילת הדרך שנתקנה בתורת תפילה בעת צרה, אשר לפי דברי הרמב"ן בספר המצוות (בהשגותיו

באושפיזא בלילה דצריך לברך בבוקר, אך אם הוא נוסע כל הלילה דהיינו שאינו לן בקביעות באושפיזא רק ינוח איזה מעט זמן באושפיזא ואחר כך חוזר לנסוע, יש לברך תפילת הדרך בבוקר בלי חתימה.

ועיין בשער הציון (שם אות כו) שכתב, דמוכח משערי תשובה וכן נוהגין דלא עדיף מברכות התורה דבניעור כל הלילה מצדדים האחרונים שלא לברך בבוקר. והביאור הלכה שם כתב, דנראה שאם לן באושפיזא והשכים קודם הבוקר לנסוע לדרכו צריך לברך תפילת הדרך אף שלא האיר עדיין היום דזה הוי היסח הדעת גמור, וכן משמע קצת בביאור הגר"א מדכתב דהוי כמו ברכת התורה וכו' ובברכות התורה קיימא לן (או"ח סימן מז) דצריך לברך ברכות התורה תיכף כשהשכים. אך לישנא דהפרי מגדים שכתב דבכל בוקר יאמר אותה משמע קצת שלא כדברינו, ואולי נקט לשון זה משום דלכתחילה נכון לצאת בכי טוב, ואפילו אם תמצוי לומר דטוב יותר להמתין מלומר תפילת הדרך עד אור היום, על כל פנים אם יודמן לו שאז לא יוכל לומר כגון שיהיה אז סמוך לפרסה לביתו מוטב שיאמרנה קודם שהאיר היום.

ובשו"ת באר משה (חלק ז' סי' קיד) כתב לענין טיסה באוירון שבזמן שצריך להחליף אוירון לאוירון אחר באמצע הדרך באותו יום שכבר בירך פעם אחת אינו צריך לברך עוד הפעם, אבל כשמחליף ביום אחר מברך שנית בשם ומלכות.

ועיין בשו"ת מנחת שלמה (תנינא סימן ס' אות ב') שכתב: שבנסיעה ממושכת של כמה ימים, אם יצא בלילה וישן שינת

אולם בספר לב יהודה (להגרי"ל צירלסון זצ"ל בהשמטות סימן ג') משמע מדבריו שם דשומר מצוה לא ידע דבר רע, ועל כן בהולך לדבר מצוה אינו צריך לומר תפילת הדרך.

בספר אוצר החיים (ברכות פ"ד עמ' ו') נסתפק במי שנוסע בשבת לצורך מצוה ופיקוח נפש, כגון מיילדת וכיוצא, אם מתפללין תפילת הדרך, מפני הלשון "ותשלח ברכה במעשה ידי" שזה אינו שייך על שבת. והשיב שם דמסתברא שמברך, כיון שיש לו היתר לנסוע ולעשות הנצרך לו לפיקוח נפש יש לו לומר שישלח לו ה' ברכה. רק דבכהאי גוונא אפשר דיאמר בלשון יחיד ולא לישתתף בהדי ציבורא, כי בשבת הא אין נוסעים ואי משום הנוסעים גם כן לדבר מצוה, הוה מיעוטא ולא שכיחי. ויותר יש לחוש שיתפלל גם כן וישתתף עם הנוסעים באסור, ובפרט בזמן הזה ה' ישמרנו. הנכון לומר בלשון יחיד. והוסיף שלא ראה מי שמעיר בזה.

לצאת בתפילת הדרך של חברו

בשו"ת קנין תורה בהלכה (ח"ב סימן קי"ט אות ב') כתב לענין תפילת הדרך, אם שנים נוסעים יחד, לכאורה אין אחד יכול להוציא חברו אם חברו יודע הנוסח בעל פה או שיש לו סידור, דהלא תפילה היא ואי אפשר להוציא את הבקי, וכפי שכתב במשנה ברורה (סי' קכד) דאפילו בדיעבד אינו מוציא את הבקי, והעולם מקילים בזה לצאת בתפילת הדרך של חברו.

ובגוף מה שאין האחד יכול להוציא את חברו כשהוא בקי, התוספות יום

למצוה ה') יש לה דין מיוחד כשלעצמה, שהרי כל הדרכים בחזקת סכנה הן.

אך בנוסע בדרך, ואיננו מרגיש שום סכנה ופחד כלל וכלל מפני שהורגל לכך, אזי אי אפשר לומר בכהאי גוונא דכל הדרכים בחזקת סכנה, ושוב אין דינה כתפילה בעת צרה, אשר על יסוד זה בנויה כל עיקרה של תפילה זו, אזי ממילא אין בכהאי גוונא מקום לאומרה כלל.

אולם בספר אמת ליעקב (או"ח סי' קי) כתב מפי השמועה, שרגילות אינה פוטרת מלומר תפילת הדרך, ולכן אפילו אלו שנוסעים כל יום באותה הדרך חייבים לומר תפילת הדרך בכל יום.

חיוב נשים בתפילת הדרך

בשו"ת לבושי מרדכי (מהדו"ת יו"ד סי' לה) הביא שאף נשים חייבות בתפילת הדרך, על פי מה שכתב המגן אברהם (או"ח סי' קו ס"ק ב') שמצוה להתפלל בעת צרה, ואמרינן אף לענין מזוזה שנשים חייבות, דמאי שנא נשים מאנשים לענין חיים, ואם כן הוא הדין לענין תפילת הדרך שהיא תפילה להצלחה מהמאורעות שבדרך.

חיוב תפילת הדרך בהולך לדבר מצוה

בפירוש מעשה בצלאל על הריקנטי (סימן לה) כתב, דפשוט הוא דאף ששלוחי מצוה אינם ניזוקין, מכל מקום חייבים הם בתפילת הדרך, או מטעם שתפילת הדרך לא משום סכנה לבד תקנוה, ואף אם עיקרה מחמת סכנה נתקנה, צריך לומר שסכנת דרכים נקרא היוק מצוי שחוששים לזה גם בשלוחי מצוה.

בדרך, לא מסתבר שיהיה בכלל זה ומסברא שאפשר להוציא כמו בכל הברכות. דכן מחלק בראש השנה (ובפ"ד דברכות בירושלמי) בשם רבי יוחנן, דהלכה כר"ג דשליח ציבור מוציא גם את הבקי בתקיעות של מלכויות זכרונות ושופרות, אחר שהתפלל בעצמו את השמונה עשרה דראש השנה דז' ברכות.

ועיין באשל אברהם (בוטשאטש מהדורת סי' קי) שכתב דאחד יכול להוציא את השני בתפילת הדרך, אף שזוהו בקשת רחמים.

טוב (בסוף מס' ראש השנה) הביא מדברי הר"ן בשם הירושלמי (ברכות פ"ג הלכה ג') בהא דנשים עבדים וקטנים אף על פי דפטורים מקריאת שמע ותפילין חייבין בתפילה, משום דבתפילה כל אחד ואחד מבקש רחמים על עצמו, עיי"ש, וממילא אפילו לדברי הר"ן שהסיב דברי הירושלמי גם לזה שלא יוציא את הבקי, כל זה רק בתפילות השמונה עשרה שנתקנו לכל אחד מישראל ג' פעמים ביום.

מה שאין כן תפילה קצרה כזו של תפילת הדרך הבאה רק במקרה של הליכה

סיכום הענין

דנו הפוסקים אם יש לברך תפילת הדרך רק מי שהולך ממש בדרך כלומר שהולך ברגל, או אף מי שנוסע בכלי רכב (מכונית, רכבת, ספינה, אוירון), ובפרט בשאלה זו יש לברר גם אם מותר לברך בישיבה או בצורה שונה בדרך הליכתו, או האם צריך לעמוד ולעמוד בתפילת הדרך.

בשו"ת באר משה (חלק ז' סימן קיד) נשאל בענין טיסה באוירון, אם אומר תפילת הדרך, והשיב בין דבריו שבודאי ובודאי מחוייב לומר תפילת הדרך בשם ומלכות בכל נסיעה שבאוירון גם בנסיעה שיותר קצרה, כי אי אפשר שיהא כל כך קצרה עד כדי שלא יהיה מחוייב לברך תפילת הדרך.

אולם בספר אהלך באמיתך (פרק ט' הערה ז') הביא מה שידוע בשם הגר"י ראזין זצ"ל מדווינסק, שאין לברך תפילת הדרך על טיסה באוירון, והוכחתו מהגמרא בחולין קלט, ב לענין שילוח הקן, דכתיב ביה "כי יקרא קן ציפור לפניך בדרך", שהקשו בגמרא: אלא מעתה מצא קן ציפור בשמים דכתיב "דרך נשר בשמים" הכי נמי דחייב בשילוח? ומשני שאינו חייב אז בשילוח הקן כיון שנקרא "דרך נשר", אך "דרך" סתמא לא איקרי.

ומבואר כי טיסה באויר אינה "דרך" סתמא, ואם כן כשאמרו היוצא "לדרך" יתפלל תפילת הדרך, כוונתם רק על היוצא לדרך סתמא, ולא על טיסה באויר שאינה "דרך" סתמא.

בספר תורת הדרך (להגר"מ גרוס שליט"א חלק התשובות סי' כ') נשאל בענין תפילת הדרך במטוס בישיבה או בעמידה, וכתב שמבואר בהלכות תפלה דבזמן הזה לא מכוונים, ואם כן איך סיבת חסרון כוונה יהא טעם למניעה מלקיים מצותו לכתחלה במעומד. ולכן כתב שנראה שבנסיעה במטוס הוי כקרון ועגלה דנצרך לעמוד בו דלא גורם טירדה.

אולם, עיין עוד בזה בשו"ת באר משה (קונטרס עלעקטריק חלק ז' סי' קיד אות ב') שכתב שהגם שנכון לומר תפילת הדרך מעומד ככל ברכות של מצוה, באוירון שאי אפשר לעמוד יברך בישיבה לכתחילה כמו בבאסעס ובמכונית.

וראה בתשובות והנהגות (חלק ג' או"ח סי' עו) שכתב דהנכון הוא אם נוסע ברכב פרטי או במונית לעצור ולירד מהרכב ולעמוד ולומר תפילת הדרך, וזהו לכתחילה, והביא שכן שמע שזהו סגולה נפלאה להנצל מתאונות דרכים וחיות רעות, ויש להשתדל לעשות כן.

לענין הזמן לומר תפילת הדרך, בשולחן ערוך (אורח חיים סימן קי סעיף ז') כתב, שאומר תפילת הדרך "אחר שהחזיק בדרך", ואין לאומרה אלא אם כן יש לו לילך פרסה, אבל פחות מפרסה לא יחתום בברוך, והגיה הרמ"א שלכתחילה יאמר אותה בפרסה ראשונה.

אך למעשה יש שיטות שונות מתי הזמן המדויק לאמירת תפילת הדרך. שיטה ראשונה, שלא לומר תפילת הדרך בתוך עיבורה של עיר, שיטה שנייה, שיש לומר תפילת הדרך אפילו בעיר.

לענין הזמן האחרון לומר תפילת הדרך, בשולחן ערוך (אורח חיים סימן קי סעיף ז') כתב, שאם שכח מלאומרה, יאמר אותה כל זמן שהוא בדרך, ובלבד שלא הגיע תוך פרסה הסמוכה לעיר שרוצה ללון בה, ומשם ואילך יאמר אותה בלא ברכה.

ובמשנה ברורה כתב (שם ס"ק ל') שיש לזוהר לכתחילה תיכף כשמתחיל לנסוע לברך ברכת תפילת הדרך וכמו שכתב הרמ"א דלכתחילה יאמר אותה בתוך פרסה ראשונה, ובדיעבד יברך עד לבסוף כל זמן שיש לו עדיין פרסה אחת ליסע על המסילה.

נחלקו לענין תפילת הדרך מהו המחייב, האם הקובע הוא מרחק הנסיעה או זמן הנסיעה הוא הקובע לחיוב תפילת הדרך. במשנה ברורה (או"ח סימן קי ס"ק ל') כתב שהקובע הוא מרחק הנסיעה.

כן בשו"ת מנחת שלמה (תנינא ב - ג סימן ס') כתב בנוגע לשיעור, שמקובל לחשוב לפי המרחק של השטח ולא לפי זמן הנסיעה. אולם בשו"ת יבי"א (כרך א' סימן יג אות ז') חולק על שיטה זו, ולדבריו שיעור פרסה המחייב תלוי בזמן ולא במרחק. ולפי זה אין לומר תפילת הדרך אם הנסיעה קצרה משעה וחומש, לעומת זאת על פי הגרש"ז על נסיעה של שתי פרסאות מרחק ניתן לברך, ואינו תלוי בזמן הנסיעה כלל.